

ΣΧΟΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ
ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΛΑΚΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΕΩΝ ΠΑΤΡΩΝ (ΥΠΑΤΗΣ)
ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΜΑΝΟΥΗΛ Α΄ ΚΟΜΝΗΝΟΝ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΜΠΟΝΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

I, 531, 31: «*τὸν δεσπότην*» δηλ. τὸν αὐτοκράτορα. Ἐξαιρεί ἐνταῦθα ὁ ὄψωρ τὴν συχνάκις ἀπαντῶσαν παρομοίωσιν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν κατ' ἐξοχὴν «*δεσπότην*» καλούμενον ἐν τε τῇ Ἀγ. Γραφῇ (Λουκ. 2,29. Πράξ. 4,24. Ἰούδ. 4. Ἀποκ. 6,10), τῇ ὑμνογραφίᾳ καὶ τῇ καθόλου ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ. Οἱ Βυζαντινοὶ ῥήτορες οὐχὶ σπανίαν χρῆσιν τῆς μεταφορᾶς ταύτης ἐποιοῦντο καὶ διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος. Πρβ. Μιχ. R. F. 131, 20. Bachm.—Dölger 378, 16. 382, 17. 397, 17. Ὅρα ἰδίᾳ Treitinger 125 ἔ.—Ἡ Ἐκκλησία παρέλαβε τὴν προσωνομίαν διὰ τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις διετήρησε μέχρι σήμερον ταύτην.

I, 532, 17: «*μισεῖ μὲν τὴν ἄλωπεκὴν τοῦ βαρβάρου καὶ τὸ δολιόγνωμον ἀποστρέφεται, ὅπως κατὰ τὸ πολύστικτον ποικίλληται τῶν παρδάλεων, ἄλλα φρονῶν, ἄλλα φθεγγόμενος, ἄλλα πράττων καὶ ὑποκρινόμενος ἕτερα*». Τὰς αὐτάς που λέξεις μεταχειρίζεται ὁ Εὐθύμιος κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου (Χαλκίδος) Βαλασάμ, τῷ περιφώνῳ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτῃ γράφων (Κ. Γ. Μπόνη, Εὐθύμ. Μαλάκη, Τὰ σφζόμενα σ. 42,23): «*ἄλλα φρονῶν καὶ ἄλλα φθεγγόμενος, ἄλλα πράττων καὶ ὑποκρινόμενος ἕτερα: ποικιλότερος χαμαιλέοντος, Πρωτέως πολυμορφότερος καὶ παρδάλεως τὰ στίγματα περισσότερος*».

I, 532, 21: «*καὶ ὑπαγορεύει γράμμα πρὸς τὸν ἀλάστορα*». Νύξεις τοῦ περιεχομένου τοῦ γράμματος τούτου τοῦ Μανουὴλ πρὸς τὸν Κιλίτζ-Ἀρσλὰν παρέχει ἐν τῷ παρόντι αὐτοῦ λόγῳ ὁ Εὐθύμιος. Πρβ. ἀνωτέρω παρατ. I, 527, 30. Ἡ μνεῖα τοῦ ἐπισήμου τούτου γράμματος, μὴ γενομένη ὑπὸ τῶν συγχρόνων χρονογράφων Νικήτα Χωνιάτου καὶ Ἰωάννου Κιννάμου, δεόν νά προστεθῇ καὶ συμπεριληθῇ εἰς τὸ ἔργον τοῦ καθηγητοῦ F. Dölger, Corpus d. griech. Urk. d. Mittelalt. u. d. neuen Zeit. Reihe A: Regesten. 2. Teil: Regesten von 1025—1204. München u. Berlin 1925 καὶ δὴ καὶ ἐν σ. 86 μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1519 καὶ 1520, πλὴν ἂν δεχθῶμεν ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο προσεκόμισεν εἰς τὸν Κιλίτζ-Ἀρσλὰν ὁ εὐνοῦχος Θωμάς, οὗ τὴν διπλωματικὴν ἀποστολὴν ἀναφέρουσιν ὅ τε Κίνναμος καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης. Πρβ. F. Dölger, Regesten σ. 86 Nr. 1519.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου σελ. 717.

I, 533, 16 : «*Περσάρχη*» ἐπονομάζει ὁ Εὐθύμιος τὸν ἀρχηγὸν τῶν Τούρκων Κιλίτζ-Ἀρσλάν. Πρβ. παρατ. I, 527, 30.

I, 533, 30 : «*εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τοσούτου βασιλέως παρωνυμίζοιτο, βασιλὶς ἂν ἐν πόλει καλοῖτο δικαίως μετὰ τὴν πρώτην βασιλίδα τῶν πόλεων*». «*Βασιλὶς*» ὀνομάζεται τὸ Δορυλαίον, ἅτε ὑπὸ τοῦ βασιλέως Μανουὴλ ἐκ τῶν ἐρειπίων ἐκ νέου ἀνοικοδομηθεῖσα καὶ ἐπανεγερθεῖσα. Κυριολεκτικῶς δὲν πρόκειται περὶ ἐπανιδρύσεως τοῦ Δορυλαίου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐγγὺς τῆς περιοχῆς αὐτοῦ κτισθέντος ὄχυροῦ. Πρβ. στίχ. I, 533, 23 : «*ὥσπερ καὶ κόρη ἀιχμάλωτον ὁ πατὴρ ἐπανοῦσαν λαμπροτέρῳ περιστέλλει τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς αὐτοῦ καταστολίζει χερσίν, ναὶ γὰρ καὶ σὺ βασιλεῦ ἔδωκάς σου τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸ ἔργον καὶ τοὺς λίθους πρῶτος ἐβάστασας, οἳ τὴν πόλιν ἔστειραν τὴν ἀιχμάλωτον*». Βασιλὶς ἄρα=κόρη τοῦ βασιλέως.

I, 533, 33 : «*τίς μὲν ἂν ἡ λύρα Ζήθου καὶ Ἀμφίονος ἦν, ὑφ' ἧ τὰς Ἀθήνας τειχισθῆναι φασί, λέγειν οὐκ ἔχω*» : Πρβ. Ἀπολλόδωρον III, 5, 5. Πανσαν. II, 6, 2. Ὅμ. Ὅδ. λ, 363. *W. Roscher, Lexikon d. griech. Mythologie*. Leipzig 1884—1924 τ. I—V τ. I, 1,308/17 [Stoll]. *Pauly—Wissowa—Kroll*, R. E. I, 2, 1944/8 [C. Robert].

I, 534, 5 : «*ἀλλὰ καὶ ὅσον ἔκκριτον καὶ γερούσιον καὶ ὀπόσον τοῦ βασιλείου αἵματος, σαινόμενοι τε καὶ πρὸς πόνους γαργαλιζόμενοι ἔθεντο τὰς καρδίας αὐτῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς*», ὃ φησὶν ἡ Γραφή, «*καὶ καταδιείλοντο τὰς βάρεις αὐτῆς*» : Εἶναι δυσχερές πως ἐκ τῶν ἐν ἠητορικῇ μορφῇ παρατιθεμένων ἀνωτέρω λόγων νὰ συναγάγῃ τις τὸ βαθύτερον τούτων νόημα. Συνέχαιρον ἀπλῶς καὶ οἱ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐλικοί, οἱ τῆς Συγκλήτου μετέχοντες καὶ λοιποὶ ἀξιωματοῦχοι διὰ τὰς νίκας τοῦ Μανουὴλ καὶ τὴν ἐπανεγερσιν τοῦ Δορυλαίου ἢ μήπως, βεβαρημένον τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ Μανουὴλ ἐκστρατειῶν, παρέστη ἀνάγκη εἰδικῆς διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν Δορυλαίῳ ὄχυροῦ συνεισφορᾶς πάντων τῶν ὑπηκόων, ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματούχων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν συγγενῶν τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι καὶ τῶν κατωτάτων κοινωνικῶν βαθμίδων ; Τὸ δεύτερον τοῦτο θεωρῶ πιθανώτερον, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου χρησιμοποιούμενα σχετικὰ γραφικὰ χωρία καλύτερον οὕτω πως ἐρμηνεύονται καὶ διασαφοῦνται. Περὶ τοῦ εἴδους τούτου τῶν συνεισφορῶν ὄρα *F. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*. Leipzig—Berlin 1927 (Byzantinisches Archiv 9) καὶ ἰδίᾳ ἐν σ. 59 ἔ., ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ «*δικεράτου*» καὶ «*ἐξαφόλλου*» ἢ «*δικερατοεξαφόλλου*», κανονικοῦ φόρου διὰ τὴν συντήρησιν τῶν τειχῶν τῆς Κων/πόλεως. Τὸ φορολογικὸν σύστημα τῆς περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν καλῶς πραγματεύεται διὰ τὸν 12. αἰ. ὁ *Georg Stadtmüller, Michael Choniates, Metropolit von Athen* (ca. 1138—ca. 1922). Roma 1932 ἰδίᾳ σ. 144 (22) ἔ. καὶ 169 (47) ἔ.ἔ.—Ὅρα ἐπίσης

Diogenes A. Xanatalos, Beiträge zur Wirtschafts—und Sozialgeschichte Makedoniens im Mittelalter, hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophylaktos von Achrida. Diss. München 1937.

I, 534, 21: «*Θεοῦ μιμητὴν*» καλεῖ ὁ Εὐθύμιος τὸν αὐτοκράτορα. Ἐκτενέστερον διαλαμβάνομεν περὶ τῆς προσωνομίας κατωτέρω. Πρβ. Treitinger 49 ε. 214 ε. Straub 122 ε. Dölger, Urkunden 244. Μιχ. Χων. Λάμπρ. I, 238, 19. Εὐσταθ. R. F. 4, 14, 8, 20 κ. ἀ. Bachm.—Dölger 400, 3.

I, 534, 23: «*εἴτε Θεὸν μᾶλλον*»: Μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου ὑπερβολῆς ἐξικνεῖται ἡ βυζαντικὴ ἠθτορικὴ, ὥστε τὸν αὐτοκράτορα ἄνευ δέους νὰ ὀνομάξῃ καὶ Θεὸν ἔτι! Κατωτέρω λεχθήσονται πλείονα. Πρβ. Straub 122. Treitinger 38. Dölger, Urk. 244. Bachm.—Dölger 366, 3.

I, 535, 19: «*καὶ αὐτὸς κερδαίνεις εἴ που εὐτυχοῖς βαρβάρων ἄγρην νυκτερινήν*»: Ἡ παρομοίωσις τῶν κατὰ τῶν βαρβάρων πολέμων πρὸς τὴν θήρην εἶναι ἐπίσης λιαν ἀγαπητὴ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἠθτορσοι. Εὐστ. R. F. 10, 25, 108, 13. 152, 12. Μιχ. R. F. 180, 10. Bachm.—Dölger 379, 8. Nissen 317 καὶ A. Grabar, L'empereur dans l'art byzantin, Paris 1936 σ. 57—62. 133—144.

I, 535, 29: «*ἄτε δὴ μὴδ' ἐκ τῆς ὕλικῆς δυνάδος τάχα τὴν διαρτίαν λαβὼν τοῦ σώματος κατὰ τοὺς πολλούς*»: Ὁ ἐγκωμιστὴς Εὐθύμιος, οἰονεὶ φιλοσοφῶν, ἀποφαίνεται οὕτω μετ' ἐκδήλου ὑπερβολῆς, τὸ σῶμα τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὲρ τὴν γήινην ὑπόστασιν τὴν σύστασιν ἔχον, ὡσανεὶ θεῖαν εἶχε τὴν τε ὑπόστασιν καὶ τὴν καταγωγὴν. Παρόμοιαι ἐκφράσεις ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις τισὶ Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι. Πρβ. Νικ. Χων. 160, 2. Tafel, Eust. opusc. 253, 70. Νικ. Γρηγ. (ἔκδ. Bonn) 1257: «*ἐκ τῆς ἐνόλου συμφυοῦς διαρτίας*». Τζέτζου, εἰς Ἡσιόδ. ἔργ. 625.

I, 536, 4: «*ὡσπερ ἀμέλει καὶ ὁ σήμερον ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζόμενος ἀθάνατος βασιλεύς*»: Τὸ χωρίον εἶναι σπουδαιότατον διὰ τὸν χρονικὸν καθορισμὸν τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ παρόντος λόγου. Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ὁ λόγος ἐλέχθη τῇ ἑορτῇ τῶν Θεοφανίων, ἧτοι τῇ 6 Ἰανουαρίου. Ἀνωτέρω ἐν παρ. I, 527, 30 καθωρίσαμεν ὅτι ὁ λόγος οὗτος ἐλέχθη ἐν Κων/πόλει ἐν ἔτει 1176, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἀνά τὴν Μ. Ἀσίαν ἐκστρατείας κατὰ τῶν Τούρκων, μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ὄχυροῦ τοῦ Δορυλαίου καὶ τοῦ Σουβλαίου, ἔνεκα τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων, καὶ λόγῳ τοῦ χαιμῶνος μηδεμιᾶς ἐκστρατείας δυνατῆς οὔσης, ἐξεφώνησε τὸν «*Κατηχητήριον*» αὐτοῦ λόγον, πολλὰ παραινέσας καὶ ὑποθήκας τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ δούς, διατάγματα δ' ἅμα καὶ νόμους αὐτοῖς ἀνακοινώσας. Εὐθύς ὕστερον ἐλέχθη ὁ «*Ἐπαινετήριος τοῦ Κατηχητήριου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος*» ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου, μετὰ τριήμερον δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐλέχθη καὶ ὁ παρὼν λόγος. Ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν γεγονότων καὶ λοιπῶν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ εἰδήσεων, δυνάμεθα σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως νὰ συναγάγωμεν

τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ λόγος ἐλέχθη ὄντως τῇ ἀνωτέρω ὑφ' ἡμῶν καθορισθείσῃ ἡμερομηνίᾳ. Ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν, Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη, τὰ Σφωζόμενα σ. 13 σημ. 8 ἐγράφομεν: «Ὁ Μαξιμιλιανὸς Treu (Δελτίον τῆς Ἰστ. καὶ ἔθνολ. Ἐταιρ. τῆς Ἑλλ. 5 (1896/1900) 210/18) τοποθετεῖ τὴν ἐκφώνησιν τῆς ὀμιλίας ταύτης εἰς τὸ ἔτος 1175 διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Ὡς συνάγεται, λέγει ὁ Treu (ἔνθ' ἄν. σ. 211), ἐκ τοῦ τέλους τοῦ λόγου, ἐν ᾧ μνημονεύεται ὁ ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουήλ, τῆς Μαρίας τῆς ἐξ Ἀντιοχείας, μόνος υἱὸς καὶ διάδοχος τούτου Ἀλέξιος, ἡ ὀμιλία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξεφωνήθη πρὸ τοῦ 1167 ἢ τοῦ 1169, πιθανῶν ἐτῶν γεννήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν ἔαρι τοῦ 1176 ὁ Μανουήλ ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἧτις ἀπέληξεν εἰς πανωλεθρίαν δι' αὐτὸν κατόπιν τῆς κατὰ τὸ Μυριοκέφαλον μάχης (Ἰωάνν. Κινν. 294/98. Νικ. Χων. 227/29). Ἐπομένως, ἐπάγεται ὁ Treu, οὐδεὶς Βυζαντίνος ἐγκωμιαστής θὰ ἐτόλμα νὰ προσφωνήσῃ ὡς νικητὴν τὸν ἐξ οὗτως ἀτυχοῦς πολέμου ἐπιστρέφοντα αὐτοκράτορα. Καθ' ἃ ὅμως οἱ σύγχρονοι χρονογράφοι Ἰωάν. νης Κίτναμος καὶ Νικήτας Χωνιάτης ἀναφέρουσι, ἐν ἔτει 1175 ὁ Μανουήλ εἶχε φέροι εἰς πέρας ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν νικηφόρον κατὰ τῶν Τούρκων στρατεῖαν, διὰ τῆς ἀνακτήσεως μάλιστα καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἄλλοτε καταστραφέντος Δορυλαίου, μεθ' ἣν νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος ἐπέστρεψεν οἴκαδε. Κατὰ ταῦτα, συμπεραίνει ὁ Treu, τὸ ἔτος 1175 πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς χρόνος ἐκφωνήσεως τῆς ἀνωτέρω ὀμιλίας τοῦ Εὐθυμίου ἐνώπιον τοῦ ἐκ τῆς νικηφόρου ταύτης ἐκστρατείας ἐπανακάμψαντος αὐτοκράτορος Μανουήλ Ἀ' Κομνηνοῦ (1143/80)». Αὐτόθι δὲ καὶ δὴ καὶ ἐν σημ. 8 ἐγράφομεν: «Ὁ Georg Stadtmüller (μν. ἔ. σ. 309 (167) φέρει ἀντιρροήσεις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ ἔτους 1175 διὰ τὴν προσφωνήσιν τοῦ Εὐθυμίου, λέγων ὅτι διὰ τῆς ἐν τῇ ὀμιλίᾳ προσφωνήσεως τοῦ νεαροῦ διαδόχου Ἀλεξίου ὡς «βασιλέως» (παρὰ Treu, ἔνθ' ἄν. σ. 210: «...ἐπεὶ τὴν γλῶτταν ἔχεις πρὸ πολλοῦ χαρισάμενος, τῷ δὲ βασιλεῖ καὶ παιδί, δὸς εἰκόνα γενέσθαι τοῦ αὐτοκράτορος ἀπαράμιλλον»), τίθεται καὶ τὸ κατώτερον χρονικὸν ὄριον τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου (terminus post quem), ἦτοι τὸ ἔτος 1171. Διότι ὁ αὐτοκράτωρ τὸ πρῶτον τὸν Μάρτιον τοῦ 1171 ὑπεσχέθη τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νεαροῦ διαδόχου ὡς συμβασιλέως (ὄρα τὰ συνοδικὰ ἐγγράφα, ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Pavlov, ἐν Vizant. Vremennik 2 (1895) 388/93. Πρβ. καὶ Kurtz, Viz. Vremennik 17 (1910) 285 Α. 1. Ὁ καθηγητῆς Franz Dölger (Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. München-Berlin 1925 II, 62) ὁρίζει τὸ ἔτος 1172 ὡς ἔτος ἀνυψώσεως τοῦ νεαροῦ Ἀλεξίου εἰς συμβασιλέα. Ὁμοίως καὶ ὁ Georg Ostrogorsky (παρὰ E. Kornemann, Doppelprinzipat und Reichsteilung. Leipzig 1930 σ. 178). Πρβ. Stadtmüller, μν. ἔ. σ. 309 (187) καὶ ὑποσημ. 4). Φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον, ἐπάγεται ὁ

Stadt Müller (ἐνθ' ἄν.) ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἔκ τινος μικροτέρας ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐστρατείας καὶ δὴ καὶ μετὰ τὸ ἀτυχεὸς ἔτος 1176.—Ἄλλ' οὐδόλως, νομίζω, ἀναιρεῖται ἡ γνώμη τοῦ Treu ὅτι ἡ ὁμιλία ἐξεφωνήθη τῷ 1175, διότι καὶ ἂν ἀκόμη θεωρήσωμεν τὸ ἔτος 1171 ὡς ἐνωρίτερον χρονικὸν ὄριον τῆς ἐκφωνήσεως τῆς ὁμιλίας, παραμένει οὐχ ἥττον ἰσχυρὰ ἡ γνώμη τοῦ Treu, ἀφ' οὗ οὐδεμία ἄλλη ἱστορικὴ εἰδήσις ὑπάρχει βεβαιοῦσα περὶ νικηφόρου ἐστρατείας τοῦ Μανουὴλ κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἐποχὴν. Ὁθεν τάσσομαι μᾶλλον πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Treu.—Καὶ ταῦτα μὲν ἐγγράφομεν τότε, ὅτε δὲν εἶχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ πλήρες κείμενον τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ τούτου λόγου τοῦ Εὐθυμίου. Ἀλλὰ τὰ ὑφ' ἡμῶν τότε ἐκτεθέντα ἔρχονται νῦν διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν δύο τούτων ἀνεκδότων λόγων τοῦ Εὐθυμίου νὰ ἐπαληθεύσουν τελέως τὴν γνώμην ἡμῶν ἐκείνην, καθ' ἣν οἱ μὲν τοῦ Stadt Müller ὑπολογισμοὶ δὲν εὐσταθοῦν, ὁ δὲ τοῦ Treu χρονικὸς καθορισμὸς τῆς ἐκφωνήσεως τῆς ὁμιλίας εἶναι ἀκριβέστερος καὶ ὀρθότερος. Μικρὰ μόνον διόρθωσις ἀνάγκη νῦν νὰ γίνῃ, ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου δηλοῦται σαφῶς, ὅτι αὕτη ἐλέχθη τῇ ἑορτῇ τῶν Θεοφανίων (I, 536, 4: «καὶ ὁ σήμερον ἐν Ἰορθάνη βαπτιζόμενος ἀθάνατος βασιλεύς»). Καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Θεοφανίων, περὶ ἧς διαλαμβάνει τὸ ἀνωτέρω χωρίον δὲν εἶναι ἄλλη ἢ ἡ **6 Ἰανουαρίου 1176**. Ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι σύμφωνος καὶ πρὸς τὸ κείμενον τῶν δύο νῦν ἐκδιδομένων ἐγκωμιαστικῶν τοῦ Εὐθυμίου λόγων καὶ πρὸς τὰ ἐν ταῖς Χρονογραφίαις τῶν Ἰωάννου Κιννάμου καὶ Νικήτα Χωνιάτου (Κινν. 294, 6—300, 7. Νικ. Χων. 227, 20—229, 19) ἐκτιθέμενα. Σημειωτέον ὅτι ἐν τοῖς ἐγκωμιαστικοῖς τούτοις λόγοις περισσοτέρα μνεῖα γίνεται τοῦ γεγονότος τῆς καταλήψεως καὶ ἀνοικοδομήσεως τῶν δύο ὀχυρῶν, Δορυλαίου καὶ Σουβλαίου, καὶ ὑμνοῦνται τὰ συνεχῆ τοῦ αὐτοκράτορος κατορθώματα ἔναντι τῶν συχνῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ ἐξαίρεται ἔτι μᾶλλον ἡ νίκη τοῦ Μανουὴλ κατὰ τῶν ἑξαπίνης ἐπιπεσόντων Τούρκων, καθ' ἣν μάλιστα στιγμὴν ὁ αὐτοκράτωρ συνεστιώμενος ἐκράτει ἔτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ μῆλον, ὅπερ εὐθὺς ἄμα τὴν ἐπιβουλὴν τῶν βαρβάρων μαθὼν, ἀπέρριψε καὶ ἐπὶ τὸν ἵππον ταχὺ ἀναβάς ἔδραμεν, ὅπως κατατροπώσῃ τοὺς δολίους ἐπιδρομεῖς. Δὲν ἔχει τις ἢ νὰ παραναγνώσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου λεγόμενα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Κιννάμου ἐκτιθέμενα, ὅπως πεισθῇ πόσον δίκαιον ἔχομεν ὑποστηρίζοντες ὅτι ἡ ἐκφώνησις τῆς ὁμιλίας ταύτης ἐγένετο εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν καὶ ἀνοικοδόμησιν τῶν ἀνωτέρω δύο ὀχυρῶν, ὁπότε ὄντως «νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος» καὶ «τὰ λοιπά, ὡς ᾤετο, ἀρίστως διαπραξάμενος εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν ὑπέστρεψεν» (Νικ. Χων. 229, 18) ἢ, ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, «ἤδη γὰρ τὰ ἀμφὶ τῷ φρουρίῳ—δηλ. τῷ Σουβλαίῳ—διαθέμενος εὖ ἐπὶ Βυζάντιον ἀνεκομίζετο» (Κινν. 298, 18). Θεωρῶ περιττὸν νὰ ἐπιβαρύνω τὸν ἀναγνώστην μὲ ἐπιχειρήματα ἕτερα ἔκ τε τοῦ

κειμένου τῶν δύο τούτων λόγων καὶ ἐκ τῶν Χρονογραφίων τῶν Νικήτα Χωνιάτου καὶ Ἰωάννου Κιννάμου, ἀφ' οὗ ἔχομεν τὴν σαφῆ δῆλωσιν τούτων ὅτι ὁ Μανουὴλ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν φρουρίων Δορυλαίου καὶ Σουβλαίου ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μάλιστα γνωρίζομεν ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν ὅτι ἡ ἀνάκτησις τῶν φρουρίων τούτων καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις αὐτῶν ἔλαβε χώραν τὸ φθινόπωρον τοῦ 1175 ἔτους, εἶναι δὲ παντὶ που φανερόν ὅτι ἡ τῶν Θεοφανίων ἑορτὴ, καθ' ἣν ὁ πρῶτος τῶν ἐγκωμιαστικῶν τούτων λόγων ἐρρήθη ἐν τῇ πρωτευούσῃ, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἢ ἡ 6ῃ Ἰανουαρίου 1176. Οὕτω πως πιστεύομεν ὅτι ἀποκαθίσταται στερεῶς ἡ ἀλήθεια περὶ τὴν ἀμφισβητουμένην χρονολογίαν τῆς ἐκφωνήσεως τῆς παρούσης τοῦ Εὐθύμιου ὁμιλίας καὶ διαλευκαίνονται τὰ ἐν αὐτῇ ἐκτιθέμενα γεγονότα.

I, 536, 23: «*Ἀγαμέμνων*»: Οὕτως ὀνομάζεται ὁ αὐτοκράτωρ. Διὰ τὴν παρομοίωσιν πρὸς Α. Furtwängler, παρὰ W. Roscher, Lex. d. griech. u. röm. Mythologie I, 90. Α. Robert, Griechische Heldensage 1018, 1090 ἔ. 1198, 1292 ἔ. F. Finsler, Homer I (1914) 153 ἔ. Previale 23, 33.

I, 536, 29: «*βασιλέα καὶ στρατιώτην*»: Ἦτο πεποίθησις τῶν Βυζαντινῶν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο ἐν τοῖς κατὰ τῶν πολεμίων ἀγῶσιν οὐ μόνον ὁ ἐπιτελής, ὁ στρατηγός, ὁ καταστρωγνύων τὰ στρατηγικὰ σχέδια καὶ ὁδηγῶν ἀπὸ νίκης εἰς νίκην τὰ γενναῖα αὐτοῦ στρατεύματα, ἀλλ' ἄμα καὶ ὁ συστρατιώτης, πρῶτος εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν καταγωνιζόμενος καὶ μαχόμενος, συμπάσχων ἐν τοῖς κινδύνοις, ὁδοιπορίας καὶ στερήσεσι μετὰ τῶν στρατιωτῶν του. Τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ ἐκφράζουσι πλεισταχοῦ ἐν τοῖς ἐγκωμιαστικοῖς αὐτῶν λόγοις οἱ διάφοροι ῥήτορες, οἱ ἀναλαμβάνοντες νὰ προσφωνήσωσι τὸν ἐκ τίνος στρατείας ἐπανακάμπτοντα αὐτοκράτορα. Τὸν βασιλέα θεωροῦσιν οὗτοι ὡς «ἀριστεά» ἢ «τρισαριστεά», οὗτινος αἱ «ἀριστεῖαι» ἢ «ἀριστεύματα» (=τὰ τρόπαια, τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα) θὰ παραμένωσιν ἕσασι εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός του. Ἐξοχον παραδείγμα ἐνὸς τοιούτου ὕμνου εἰς τὸν «μαχητήν», ἦτοι στρατιώτην βασιλέα Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν ἀναφέρει ἐκ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς αὐτὸν λόγου τοῦ περιφήμου Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης (R. F. 33,16): «*τοιούτου πεπείρανταί σου μαχητοῦ νικῶντος ἀεὶ, εὐμηχάνου, πολυμηχάνου, πολιορκητοῦ, πολιούχου, πάντα ἰσχύοντος ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί σε Θεῷ. ἀμέλει καὶ καθαιροῦνται τῆς ὀφρῶς καὶ εἰς δουλείαν σοι καθυπάγονται. οἴδασι μὲν σὺν αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα πρωτομαθῶς· οἴδασι τὰς σὰς ἀριστείας οἷς αὐτοῖς ἔπαθον· οἴδασι τὰς μεγαλοουργίας· οὐκ ἀγνοοῦσι τὰ τῶν ἔργων τεράστια, καὶ ὡς τῶν πάλαι βασιλέων ἀκρωτηριαζόντων οἶον αὐτούς, σὺ μέσας αὐτοῖς τὰς καρδίας ἐπάταξας. ἐπειράθησάν σου τῶν ἀητήτων χειρῶν ἔμαθόν σε καὶ ἐν βουλαῖς θαυμαστὸν ὑπὲρ υἱοῦς ἀνθρώπων καὶ ἐν πολέμοις κραταῖον καὶ ἀπρόσμαχον, πρηστήριον τὰς φρένας, κεραινοβόλον τὰς χεῖρας, δξὸν βουλευ-*

σασθαι, ταχὺν ἰππάσασθαι, δπλα δὲ ἄρασθαι οἷον οὐδεὶς ὑποστήσεται». Πρβ. τοῦ παρόντος λόγου τοῦ Εὐθύμιου I, 541, 19 καὶ Εὐστ. α. θ., R. F. 34, 25 κ. ἀ.—Ἡ γενναιότης αὐτοῦ, τὸ ἀτρυτον καὶ ἀκάματον καὶ τὸ ἀήττητον τοῦ βασιλέως πολλαχοῦ ὑμνοῦνται. Πρβ. Εὐθ. υ. μ. I, 524, 22. 534, 29. 537, 1. 13, 19. 540, 29. 541, 19. 542, 32. 543, 16 κ. ἔ. Εὐστ. α. θ. R. F. 43, 27 ἔ. 97, 16 ἔ. Μιχαήλ R. F. 138, 5. 155, 2 ἔ. 140, 9 ἔ. 169, 11, ἐνθα ἡ ἀνδρεία τοῦ βασιλέως παρομοιάζεται πρὸς κατὰστερον οὐρανόν: «οὐρανὸς κατὰστερος, ὡς εἰπεῖν, διὰ τὰ τῆς ἀνδρείας τηλεφανῆ καὶ ἀστερόεντα κατορθώματα, προσέει καὶ ἀπλανῆς διὰ τὸ τῆς φρονήσεως εὐστοχώτατον, κἂν ἐν ταῦτῳ καὶ ἀπλανῆς καὶ πλανώμενος· καὶ ὁλος ἀντικρὺς οὐρανός, τὸ μὲν ὡς ἐξ ἀνατολῶν στρατευῶν ἐπὶ δυσμάς, τὸ δ' ὡς ἀφ' ἐσπέρας ἐπὶ τὴν ἑῶν, δέχη κατονομάζεσθαι, τὸ δισχιδῆς τοῦτο τῆς οὐρανοῦ περιδινησεως ἐκμιμούμενος. ἄκουε τοῖνον, ὦ οὐρανὲ (Δευτερ. 32, 1) καὶ γὰρ σοὶ εὐκαίρως εἶπω τὸ τῆς γραφῆς, καὶ τῶν λεγομένων Ἰλεως ἀκροῶ».—Ἄλλ' ὑπερβάλλει πάντας εἰς ἐγκωμισασμὸν τοῦ βασιλέως ὁ ἡμέτερος Εὐθ. υ. μ. ι. ο. σ, ἐν οἷς οὗτος τὸν Μανουήλ ὑμῶν, λέγει (II, 555, 18 ἔ.): «τί σε ὀνομάσω, κράτιστε βασιλεῦ; τοῦτ' αὐτὸ βασιλεῦ, τοῦτ' αὐτὸ κραταῖον, ὀπλήτην γεννάδα, δάιον ἀντιμάχοισι, ποιλίπορθον, περσολέτην, τειχεσιπλήτην, πολιορκητήν, πολιστήν, ἐθνοκράτορα, σωτήρα καὶ εὐσπῆν καὶ πρόμαχον...»; Τὸ ἀδάμαστον καὶ ἀήττητον τοῦ βασιλέως πολλαχοῦ ἐπίσης ὑμνοῦνται. Ὅρα Εὐστ. R. F. 4, 24 ἔ. 10, 3 ἔ., ἐνθα ὁ βασιλεὺς παρομοιάζεται πρὸς λίθον καὶ σίδηρον καὶ ἀδάμαντα. Ἐπίσης ὑμνεῖται τὸ ἡμιόκινδυνον (Εὐθ. I, 543, 16: «ὑπὲρ στρατιώτας πονεῖς, ὑπὲρ φαλαγγάρχας ἀλγεῖς, ὑπὲρ τοὺς ἅπαντας φιλοκινδυνεῖς»), τὸ πολύφροντι καὶ ἀγρυπνον (Εὐθ. I, 535, 13 ἔ. 536, 10 ἔ.), ἔτι δὲ τὸ λιτοδίαιτον καὶ τὸ εἰς στερήσεις πρόθυμον (Εὐθ. I, 537, 30 ἔ. 548, 24 ἔ. Εὐστ. R. F. 4, 5. 23, 10 κ. ἀ.). Ἰδιαιτέρως ἐξαιρεται ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ αὐτοκράτορος (Εὐθ. I, 536, 31. 537, 19. II, 552, 13 ἔ. Εὐστ. R. F. 71, 22: «ἔδειξας καὶ νῦν, ὦ κραταιότατε βασιλεῦ, οἷον ἡ στρατηγικὴ ἀρετὴ καὶ ὡς ἄρα μικρὰ μὲν χάρις τῷ στρατηγοῦντι πολυδυνάμῳ τὴν στρατιάν ὅτι νικᾶν, μεγίστης δὲ τὸ ἄλλως ἀνείναι τὰ κράτιστα». Εὐστ. R. F. 97, 2: «σὲ δὲ αὐτὸν ἀτηκριβώσαντο καὶ ἀνθρώπων κάλλιστον εἶναι καὶ στρατιωτῶν ἀριστον καὶ βασιλέων κράτιστον καὶ οἷον πανταχοῦ δικνεῖσθαι τοῖς ἀριστεύμασιν καὶ πάντας ἐπισπᾶσθαι πρὸς ἑαυτόν». Πρβ. Εὐστ. R. F. 117, 7: «καὶ στρατηγικῆς ἀγχινοίας ἀναχέεται πέλαγος». Ἐπίσης Εὐστ. R. F. 120, 27 ἔ. Μιχ. R. F. 137, 20 κ. π. ἀ.). Αἱ κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ ἄλλοεθνῶν στρατεῖαι τοῦ αὐτοκράτορος ἐκτὸς τῆς ἀσφαλείας τῆς αὐτοκρατορίας, σκοπὸν εἶχον καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἄμυναν, τὴν σωτηρίαν τῶν εὐσεβῶν τῆς αὐτοκρατορίας τέκνων καὶ πρὸ πάντων τὴν διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς καὶ δὴ καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως εἰς ἔθνη καὶ λαοὺς ἄλλοθρησκούς καὶ βαρβάρους. Ὅρα π. χ. Εὐστ. R. F. 49, 23: «καὶ συνάγεις πρὸς Θεὸν τὸ τὴν πίστιν ἀλλότριον,

καὶ ἄγεις τοὺς ἀρισταμένους εἰς Θεοῦ οἰκειότητα, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ αὐλὴν προβάτων πληροῖς, ἅπερ εἶχε μὲν Θεὸς ὁ μέγας ποιμὴν, ἔσω δὲ τῆς ἐκείνου αὐλῆς οὐπω προέκλυπον». — Περὶ τοῦ βασιλέως ὡς «στρατιώτου» νικητοῦ καὶ τροπαιούχου πραγματεύονται καὶ οἱ ἑξῆς: J. G a g é, Σταυρὸς νικοποιός. La victoire impériale dans l'empire chrétien. Revue d'histoire et de philosophie religieuses 13 (1933) 377—400. Treitinger 168 ἐξ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Ὁ θρίαμβος κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἐν «*Ἡμερολόγιῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος*», Ἀθήναι 1923 σ. 49—64. Ἐνταῦθα ἐκτίθενται κυρίως τὰ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπανακάμπτοντος ἐκ νικηφόρου τινὸς ἐκστρατείας εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

I, 536, 33: «*σάφ' οὐκ οἶδ' εἰ Θεὸς ἐστίν. εἰ δ' ὁ γ' ἀνὴρ*»: Τὸ ἐκ τῆς Ἰλιάδος E, 183 εἰλημμένον χωρίον ἐφαρμόζεται ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἡ παρομοίωσις αὕτη τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι προσφιλῆς καὶ συνήθης παρὰ τοῖς Ἐγκωμιασταῖς. Οὕτως ὁ ἡμέτερος Εὐθύμιος (I, 537, 4. 537, 8ε.) ὑμνεῖ ἰδιαιτέρως τὸν «*θεῖον ἄνθρωπον*» καὶ τὴν «*θεῖαν*» αὐτοῦ φύσιν. Ὁ Εὐστάθιος (R. F. 8, 19) καλεῖ τὸν αὐτοκράτορα «*οἰκουμένης ὀφθαλμόν*», οὐτινος καὶ μόνῃ ἡ θεά εἶναι φρικτὴ (πρβ. Eὐθ. I, 528, 2: «*ὦ φρικτῆς θεάς*») καὶ τὸ ὄνομα φοβερὸν (πρβ. Eὐθ. I, 528, 2: «*ὦ ὀνόματος μεγάλου μηδ' ἀκουσθῆναι μόνον Πέρσαις τλητοῦ*»). Ἀλλαχοῦ πάλιν καλεῖται «*Θεοῦ μιμητῆς*» (Eὐθ. I, 534, 21. Eὐστ. R. F. 61, 7). Ὁ βασιλεὺς εἶναι «*ἐνθεος*» καὶ «*κατὰ θεῖαν ὁμοιότητα*» αὐτάρχης «*πανταχοῦ ἐπιβλέπων καὶ πᾶσιν ἐξικνούμενος*» (Eὐστ. R. F. 6, 21). Πρβ. Eὐστ. R. F. 66, 24: «*Θεὸν παμβασιλεῦ καὶ βασιλεῦ ἐνθεε*». R. F. 87, 5: «*σύνδοδος δὲ αὕτη ἀστέρων τούτων, οὗς τῷ τῆς αὐτοκρατορίας ἴδοιμεν ἐμπρέποντας στερεώματι... ἀλλὰ Θεὸς ἐν μέσῳ ἔσται αὐτῶν, ὁ τῶν βασιλευόντων βασιλεὺς*». R. F. 110, 1: «*ὦ τῆς εἰς τὸν ἐνθεον βασιλέα θερμοτότητος, ὁποῖαν ἂν φυλάτῃ τις καὶ εἰς Θεόν*». Ῥητῶς «*Θεός*» καλεῖται ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἐν Eὐθ. I, 534, 23: «*οὐκ ἔχω τί σε ὀνομάσω... εἴτε Θεοῦ μιμητὴν... εἴτε Θεὸν μᾶλλον*» καὶ Eὐστ. R. F. 5, 5: «*ἀλλ' ἐκείνος Θεὸς ἂν εἴη, ὃν οὐ περιελεύσεται κάματος, ἢ γούν ἀλλὰ ἄνθρωπος, ὃ τῶν πρακτέων Θεὸς συνεφάπτεται*» (πρβ. Ἡροδ. I, 65). Ὅρα ἐπίσης Eὐστ. R. F. 61, 11: «*τοιούτον καὶ ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς ὅτι καὶ Θεὸς ἐπὶ γῆς καὶ φύσει δεσπότης μετὰ τὸν πρῶτιστον*». Ἀθάνατον δὲ τὸν αὐτοκράτορα ποιοῦσι τὰ «*ἀριστεύματα*» αὐτοῦ. Πρβ. Eὐθ. I, 526, 29: «*ταῦτα ποιοῦσιν ἀθανάτους τοὺς αὐτοκράτορας*». Ὅρα πλείονα παρὰ Treitinger σ. 34ε., 214ε. Straub 122ε. Dölger, Urk. 244. Bachmann, Joh. Syr. 11, 15: «*τῷ δευτέρῳ Θεῷ κατὰ μέθεξιν*» καὶ σ. 26.—Δὲν νομίζω ὅτι ἔχει σχέσιν ἢ ἐνταῦθα λαμβανόμενη προσομοίωσις τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Θεόν, μὲ τὴν προσωνομίαν, ἣν ἂν ἀρχαιότητος ἐποχῆς ἀπέδιδον εἰς τοὺς σωτήρας αὐτῶν οἱ λικετεύοντες ὑπὲρ ἀγαθοῦ τινος ἢ ὑπὲρ τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τούτου ἐπιτυχάνοντες ἐπα-

νόμαζον τὸν εὐεργέτην καὶ χορηγὸν τοῦ ὑψίστου τούτου ἀγαθοῦ «Θεόν». Πρβ. A. Alföldi, Röm. Mitt. 49 (1939) 50.

I, 538, 5: «ὡ πάντ' ἐφορῶν ἥλιε»: Ἐλέχθησάν τινα ἀνωτέρω περὶ τῆς προσφιλούς, ὅσον καὶ συχνωτάτης προσομοιώσεως τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν ἥλιον. Ἐνταῦθα προστίθεμεν καὶ ἕτερα σχετικά χωρία: E ὁ θ'. I, 550, 20: «τῷ μεγάλῳ φωστῆρι». II, 555, 30: «καί σε τὸν τῆς οἰκουμένης ἥλιον». E ὁ σ τ. R. F. 14, 7. 24, 17: «πυρσολαμπέστατε βασιλείας ἥλιε». 53, 10: «βασιλεὺς ἥλιος ὁ ἡμέτερος». 59, 2: «ὁ μέγας σὺ τῆς βασιλείας ἥλιος». 59, 6: «ὁ γλυκὺς ἥλιος». 59, 10: «ἥλιος δὲ βασιλεὺς οὗτος, ὅποι ποτὲ γῆς φασφορήσει, ἠδὲ ἐπιλάμπει». 80, 3: «τίνος οὖν οὐκ ἂν εἴη ἄξιος ὁ τὰς τοιαύτας ἡμῖν μετῶν βασιλεὺς ἥλιος; εἴποι μὲν ἂν τις τοῦ παντός· ἐγὼ δέ, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ πᾶν αὐτὸν τιθέμενος, οὐκ ἂν ἔχοιμι ἐξευρεῖν τὸ ἄξιον». 89, 7: «βλέπει σε (δηλ. ὁ Μανουὴλ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλέξιου Β') νῦν ὁ γίγας ἥλιος εἰς εὐμέγεθες ἡλικιούμενον». 93, 11: «καὶ σοὶ τῷ οἰκουμηνικῷ συμπεριοδεῖν ἡλίῳ καὶ τῶν σῶν κατὰ τὸ ἐφικτὸν φῶτων μεταλαγχάνειν». 100, 5: «τοῦ δὲ καθ' ἡμᾶς θείου ἡλίου». 117, 4: «ὁ δὲ ἡμέτερος βασιλεὺς ἥλιος». 121, 19: «ἡλίόν σε βλέπουσι καλὸν ἀνατέλλοντα». 122, 18: «ἐξ ἡλίου ἥλιος» ὀνομάζεται ὁ υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος Β'. 125, 1: «ἀνατέτακας ὡς ἐξ ὠκεανοῦ ἥλιος». Μιχαήλ R. F. 137, 4: «σὲ δὲ θυμοῦ νέφος οὐ κατεσκίασεν, ἥλιε». 139, 1: «ὁ ἡμέτερος ἥλιος». 152, 3: «τὸν ἡμέτερον ἥλιον καὶ τὴν δαδουῶχον σελήνην (=τὴν αὐτοκράτειραν), ἣ καὶ ἀγαλμα βασιλείας χ ρ υ σ ἦ ν κατονομάσομαι π λ ά τ α ν ο ν» (Ἡροδ. VII, 27). 152, 5: «ὄμας γοῦν ἥλιον καὶ σελήνην, τοὺς εἰς ἐξουσίαν δεδημιουργημένους ἡμῶν». 154, 27. 155, 15: «ὁ δ' ἐμὸς ἥλιος». 155, 19: «ἥλιε βασιλεῦ». 167, 10. 170, 15 καὶ πολλάκις ἀλλαχοῦ.

I, 539, 4: «τῆ τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆ»: Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς δῆτορσι συνηθεστέρα εἶναι ἢ ἔλλειπτικῶς λαμβανομένη φράσις: «ἡ Ῥωμαίων» (=ἀρχή). Πρβ. Ἀνω νύμ. R. F. 169, 9. 201, 5. 208, 5. Μιχαήλ R. F. 146, 6. 158, 26. Bachm.—Dölger 377, 7.

I, 539, 12. 16: 549, 28: «σχοινίσματα»: Τὴν ἐκ τῆς ΠΔ εἰλημμένην λέξιν (πρβ. Ἡσ. 54, 2) χρησιμοποιοῦσι συχνάκις οἱ Βυζαντινοὶ δῆτορες εἴτε μετὰ τοῦ σχετικοῦ χωρίου τῆς Ἀγ. Γραφῆς, εἴτε καὶ μεμονωμένως προκειμένου νὰ εὐχηθῶσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς αὐτοκρατορίας του. Πρβ. E ὁ σ τ. R. F. 118, 9. Νικ. Χων. Λόγ. ἐν Recueil Hist. d. crois. (Auteurs Grecs) 1190, παρὰ Bachm.—Dölg. 393, 6.

I, 539, 31: «ἐθυμοῦτο κατὰ τῶν κινῶν τῶν ἀναιδεσάτων»: Ὁ E ὁ θ' ὕμιοι ος δὲν φεῖδεται ταπεινωτικῶν ἐκφράσεων, ὅπως χαρακτηριστὶς τοὺς βαρβάρους Πέρσας (=Τούρκους). Οὕτως ἐν I, 525, 33 τὸν ἀρχηγὸν τῶν βαρβάρων Κιλίτζ-Ἀρσλάν καλεῖ δράκοντα: «ἄμα ἤκουσε τὸν δράκοντα περισκαίρειν καὶ τὸ οὐραῖον ὑποσεῖεν μικρόν...». Ἐν I, 526, 26 ἀποκαλεῖ τοὺς

Πέρσας «*ἀγνώμονας, σκληροτραχήλους, λιθοκαρδίους*». Ἐν I, 528, 7 παραβάλλει τοὺς βαρβάρους πρὸς τοὺς «*δαίμονας*»· I, 534, 19 «*καταράτους βαρβάρους*» καὶ «*ὄλακομῶρους κύννας*»· I, 532, 21 «*θηρία καὶ κνώδαλα*»· I, 535, 3 «*νυκτιλόχους βαρβάρους*»· I, 539, 31 «*κύννας ἀναιδεστάτους*»· I, 540, 24 «*ἀνοήτους βαρβάρους*» καὶ «*ἔθνη σκληροτράχηλα καὶ σιθηρόφρονα*»!—Ἐν ἄλλοις τισὶ ῥήτορσιν ὁ κατὰ τῶν βαρβάρων πόλεμος παρομοιάζεται πρὸς τὴν «*θήραν*»: Εὐστ. R. F. 10, 25. 108, 13. 152, 12. Μιχαήλ R. F. 180, 10. Περβ. Bachmann, Joh. Syr. 75. 80. Nissen 317 καὶ A. Grabar, L'empereur dans l'art byzantin. Paris 1936 σ. 57-62. 133-144. Ἐν Εὐστ. R. F. 17, 17 παραβάλλονται οἱ βάρβαροι πρὸς τὰ ἀρπακτικὰ πτηνὰ.

I, 541, 24: «*οἴχεται ὑμῖν ὁ χρυσός, ὃν οἱ τὰς Δορυλαίου πεδιάδας παριόντες ὡς ὄφειλῃν κατεβάλλοντο*»: Εἶναι αὐτονόητον ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψιν τοῦ Δορυλαίου καὶ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως καὶ οἱ περὶ τὴν εὐφορον περιοχὴν εἰς ποιμενικὰς καὶ γεωργικὰς καθόλου ἀσχολίας ἐπιδιδόμενοι ὑπήκοοι τοῦ Βυζαντίου, ἠναγκάσθησαν, μετὰ τὴν ἦτταν καὶ ἀποχώρησιν τοῦ βυζαντιακοῦ στρατοῦ ἐν ἔτει 1074 (περβ. παρατ. ἀνωτ. I, 527, 30), βαρὺν φόρον νὰ καταβάλωσιν εἰς τὸν κατακτητὴν, ν' ἀπολέσωσι τὰ ποίμνια τῶν, νὰ στερηθῶσι τῆς συγκομιδῆς τῶν ἀγαθῶν τῶν καὶ ν' ἀπολέσωσι τὸ πλεῖστον τῶν περιουσιῶν τῶν. Ἐὰν νῦν διὰ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου ὑπονοῆται εἰδικὴ φορολογία, ἐπιβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐν ταῖς περιοχαῖς ταύταις ὑπηκόοις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἢ ὑπονοῶνται ἀπλῶς, καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς λέξεως «*χρυσός*», τὰ πλούσια εἰσοδήματα τῶν Τούρκων ἐκ τῶν εὐφώρων καὶ πλουσιῶν τούτων πεδιάδων τῆς περὶ τὸ Δορυλαίον περιοχῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν. Ἐκ τῆς συνεχείας τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου ἐνταῦθα λεγομένων μᾶλλον τὸ δεύτερον φαίνεται πιθανώτερον. Ὁ Εὐθύμιος λέγει ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου: «*οἴχονται τῶν στρατευμάτων αἱ μυριάδες αἱ ἀπὸ τῆς τοιαύτης γῆς ἐκτρεφόμεναι· αἱ τῶν ἵππων ἀγέλαι καὶ τὰ βουκόλια καὶ τὰ ποίμνια ὑπέστητε τὰ δεινότερα, πεπόνθατε τὰ ἀνήκεστα· περικέκοπται ὑμῖν τὰ τῶν μελῶν καιριώτερα*». Ἡ ὀρθοτέρα λοιπὸν ἔννοια τῶν λόγων τούτων νομίζω εἶναι, ὅτι διὰ τῆς ἀνακτῆσεως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τῆς πλουσίας ταύτης περιοχῆς, δεινὸν κατεφέρετο πλῆγμα κατὰ τῆς τουρκικῆς οἰκονομίας, ἥτις πολλὰς προσόδους εἶχεν ἐκ τῶν εὐφώρων τούτων καὶ πλουσιῶν περιοχῶν, αἵτινες μόναι ἦσαν ἱκαναὶ «*στρατευμάτων μυριάδας*» νὰ διατρέφωσι, πολλὰς δὲ ἀγέλας ποικίλων ζώων νὰ συντηρῶσι.—Τὴν βιβλιογραφίαν διὰ τὸ φορολογικὸν σύστημα τοῦ Βυζαντίου τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐσημειώσαμεν ἐν παρατ. I, 534, 5.

I, 542, 19: «*φαντάζομαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὑπὸ τοῦ γήθους ἐνθουσιῶ καὶ μικροῦ χορεύειν προάγομαι, ὅταν ἐν Ἐκβατάνοις στρατιὰ Ῥωμαίων δειπνήσῃ...*»: Ὁ ἐγκωμιστὴς Εὐθύμιος ἀναπολῶν τὴν νικηφόρον εἰς Ἀσίαν

ἐκστρατείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάληψιν τῶν Ἑκβατάνων, πλουσιωτάτης τότε πόλεως, θησαυροὺς ἀμυθήτους παρασχούσης τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὡς ἀφηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἐν βίῳ Ἀλεξ. 37,4, ἥδη δὲ κέντρου τῆς σουλτανικῆς ἰσχύος θεωρουμένης καὶ οἰονεὶ σύγκρισιν τοῦ Μανουὴλ πρὸς τὸν ἔνδοξον Ἑλληνα κατακτητὴν τῆς ἀρχαιότητος ποιούμενος, σπεύδει νὰ προεῖπῃ τὴν προσεχῆ καταστροφὴν τῆς Τουρκικῆς ἰσχύος, προσθεὶς καὶ ταῦτα: «*διὰν ὁ ἡμέτερος αὐτοκράτωρ, λαμπρὸν ὅ,τι μάλα τὸν θρίαμβον ἐπὶ τῆς Περσίδος μέσης καταγαγῶν, θεατρῖση τὰς νίκας καὶ τὸν τῆς μοναρχίας στέφανον ἀναδήσῃται καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου καθίσας λαμπρότερόν τε καὶ ἀρχικώτερον ἢ ὅτε πρῶτος Ἀλέξανδρος ὑπὸ τὸν χρυσοῦν οὐρανίσκον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ κεκάθικε βασιλικῶς τοῖς ἀμφ' αὐτὸν χρηματίσῃ καὶ εἰς ἀρχὰς διαφόρους τὸν τῆς Περσίδος χώρον ἄριστα διελῶν, ἐκ τῶν ἑαυτοῦ δούλων κρίσῃ τοὺς ἀρχηγούς τε καὶ ἄρχοντας*» (I, 542, 24). Ἄλλ' οἱ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ Εὐθύμιου καὶ τὸ ὄνειρον αὐτοῦ τῆς καταλύσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους ἀπεδείχθησαν διὰ τῆς γνωστῆς τοῦ στρατοῦ τοῦ Μανουὴλ καταστροφῆς παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον τῇ 17 Σ/βρίου τοῦ 1176 ἔτους φροῦδος πόθος καὶ ἔωλος εὐχῆ.

I, 542, 27: «*ἢ ὅτε πρῶτος Ἀλέξανδρος*»: Ἡ παρομοίωσις τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον εἶναι ἐπίσης λίαν προσφιλῆς καὶ συχνῆ εἰς Βυζαντινοὺς ῥήτορας. Πρβ. Εὐσ τ. R. F. 8, 13. 56, 3. 92, 12. 99, 18. 101, 28. 102, 23. 108, 18. 114, 21. 124, 27. Μιχ. R. F. 151, 3 κ. ἀ. Ὅρα Treitinger σ. 163 σημ. 17 καὶ σ. 168.

I, 543, 19: «*πυρπολεῖ σου τὴν καρδίαν ὁ ζῆλος, ἐσθλὴν τὴν ψυχὴν ἢ μέριμνα τῶν ἐκκλησιῶν*»: Ὁ ῥήτωρ Εὐθύμιος, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ γραφικὸν «*ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με*» (Ψαλμ. 68,10. Ἰωάνν. 2,17), δὲν λησμονεῖ, καθὸ καὶ «*λάτρης Θεοῦ*», νὰ τονίσῃ τὴν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας μέριμναν καὶ τὸ μέγα τοῦ Μανουὴλ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν φλεγόντων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Τοῦτο πρᾶττουσι, προκειμένου νὰ ἐπαινέσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ πολιτικὴν καὶ ἕτεροι ῥήτορες. Πχ. ὁ Εὐσ τ. R. F. 6,5 λέγει: «*ὄση ἐν δόγματι καὶ ὄση ἐν τοῖς λοιποῖς, ἄλλο τοῦτο μέρος ὑποθήκης ἐγκοπτούσης τὸν ἀμέριμον βίον, ὅτι καὶ ἡ τῶν ἐκκλησιῶν μέριμνα ἐν λόγῳ μεγίστω τέθειται*». Πλείονα παρὰ Treitinger σ. 219 ἐ. Ὅρα παρὰ Dölger, Urk. II, 62ε. τὰ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐκδοθέντα ἐπίσημα ἔγγραφα ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ κλήρου, ὡς καὶ τῶν διαφορῶν ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ μονῶν. Ὅρα ἰδίᾳ τὸν εὐθύς μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον «*ὀρισμόν*» Nr. 1330 καὶ 1333a, 1334, 1335-37, 1339, 1340, 1341, 1347, 1351, 1372, 1375, 1380, 1384, 1385, 1390, 1395, 1406, 1407, 1409, 1411, 1412, 1418, 1419, 1423, 1425, 1426, 1437, 1439, 1466, 1467, 1468, 1469, 1478, 1484, 1485, 1486, 1487, 1489, 1490, 1505, 1506, 1507, 1508, 1516, 1518, 1523, 1527, 1529, 1530, 1541-1547.—Τὸ πλῆθος τοῦτο

τῶν ἐπισήμων αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ποικίλων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, μὴδὲ καὶ αὐτῶν τῶν δογματικῶν θεμάτων ἐξαιρουμένων, ἀποδεικνύει τῷ ὄντι πόσον μέγα ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν. Καλῶς λοιπὸν ποιῶν ὁ Εὐθύμιος ὑμνεῖ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν ζῆλον τοῦ Μανουὴλ.

I, 543, 26 : «*ἄκουε καὶ σὺ βλαστὲ τῆς πορφύρας*» : «*Βλαστὸς τῆς πορφύρας*» ὀνομάζεται ὁ υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος Β'. Παρόμοιαι προσωνυμίας ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς Βυζαντινοῖς ῥήτορσι : Πρβ. Εὐστ. R. F. 10,14. 11,19. 12,1. 80,8 : «*ὁ τῆς πορφύρας φωσφόρος*». 91,15 : «*τῷ τῆς πορφύρας καλῶ τούτῳ βλαστῷ*». 121,9 : «*βλαστὲ τῆς πορφύρας*». 121,11 : «*τὸ τῆς πορφύρας ἄνθος*» (πρβ. Πλουτ., Ἀλέξ. κεφ. 36). 11,17 : «*πορφυρόβλαστος κλάδος*». 41,11. Ἐν Εὐστ. R. F. 122,23 ὀνομάζεται καὶ «*πανήγυρις χαρίτων*». Παρὰ δὲ Νικ. Βασιλ. R. F. 232,20 : «*ποταμὸς χαρίτων*».—Περὶ τῆς σημασίας τῆς λ. «*Χάριτες*» ὄρα Bachm.—Dölg. 370,16.

I, 544, 27 : «*οἱ μὲν τὸ πρόθυμον ἐθανμάζομεν καὶ τὴν δξείαν κατὰ τῶν βαρβάρων φορὰν καὶ κίνησιν, οἱ δὲ τὴν τόλμαν ἐξεπληττόμεθα...*» : Πρβ. Εὐστ. R. F. 19,2. Bachm.—Dölg. 373,5.—Περὶ τῆς σημασίας τῶν ὄρων «*τόλμα*» καὶ «*εὐβουλλία*» ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως κυρίως ὄρα Nissen 319. Πρβ. Christ—Schmidt—Stählin, *Gesch. d. griech. Lit.* III, 1 (1940) 22 καὶ Nissen 316. Πρβ. καὶ ἡμέτερον Εὐθύμιον II, 552, 9. 14έ. Πρβ. περαιτέρω A. Ne u e r, *Mut und Entmutigung*. 1926 (φιλοσοφικῶς).

I, 545, 3 : «*καὶ ἃ μὲν ἐπὶ τῶν καθέκαστα θείων δόμων καὶ τῶν κατὰ Θεὸν φροντιστηρίων ἐπαννυχίζετο, ἃ δὲ ἐπὶ τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου νεῶ παρὰ τοῦ μέγαλον καὶ πρωτοποιόμενος καὶ τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος*». «*θεῖοι δόμοι*» καὶ «*κατὰ Θεὸν φροντιστήρια*» καλοῦνται οἱ ἱεροὶ ναοί, «*μέγας καὶ πρῶτος νεῶς*» δὲ καλεῖται ὁ περιβόητος ἐν Κων/πόλει ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας.—Ὁ εὐσεβόφρων βυζαντιακὸς λαὸς κατὰ τὰς κρίσεις διὰ τὸ ἔθνος αὐτοῦ περιστάσεις προσέφευγεν εἰς τὸν περικαλλῆ καὶ ἔνδοξον τῆς πρωτεύουσης ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ τοὺς λοιποὺς αὐτόθι πολυπληθεῖς εὐκτηρίους οἴκους διὰ ν' ἀναπέμψῃ ἱκετηρίους πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὰς πρὸς σωτηρίαν καὶ λύτρωσιν ἐκ τοῦ ἐπαπειλοῦντος κινδύνου καὶ τῶν λοιπῶν δεινῶν. Τοῦτο φαίνεται ποιήσας ὁ λαὸς τῆς Βυζαντίδος, ὅτε ἐπληροφορήθη τοὺς τραχεῖς κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνας τοῦ Μανουὴλ παρὰ τὸ Δορύλαιον. «*Πρωτοποίημη*», ἦτοι Πατριάρχης Κων/πόλεως τότε ἦτο ὁ περίφημος Μιχαὴλ Γ' ὁ τοῦ Ἀγαχιάλου (1169-1177), εἰς τὸν ὅποιον πλείονες Βυζαντινοὶ ῥήτορες ἀφιέρωσαν ἐγκωμιαστικούς λόγους. Πρβ. Σπ. Δάμπρου,

Μιχ. Ἀκομ. τοῦ Χων. τὰ σφζόμενα. Ἀθήναι 1880 II, 446έ. Ὅρα καὶ ἡμετέραν παρατήρησιν κατωτέρω.

I, 545, 16: «*ἡμῖν δ' ὁ ἱκετήριος ἠλαλάζετο*»: «*ἱκετήριος*» (δηλ. ὕμνος) καὶ «*ἱκετηρία*» ἀρχαιοπρεπέστερον (πρβ. Πολύβ. 3, 112,8: «*Θεῶν ἱκετηρίαὶ καὶ δεήσεις ἐπέχον τὴν πόλιν*»: Ἡλιόδ. Αἰθ. 7,7: «*τὰς χεῖρας εἰς ἱκετηρίαν προτείνας*»), δηλ. ἱκεσία, παράκλησις ἀναπεμπομένη ἐπ' ἐκκλησίας τῷ Θεῷ διὰ τὴν ἀποτροπὴν κακοῦ τινος. Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς σημασίας τοῦ ὄρου ὄρα Du Cange, Glossarium στ. 1107, ἐν λ. «*Παράκλησις*». Πρβ. καὶ στ. 817, ἐν λ. «*Λιτή*».

I, 546,2: «*τὸν Ἀχιλλέα*»: Ἡ πρὸς τὸν ὀμηρικὸν τοῦτον ἦρωα παρομοίωσις τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνος ἀπαντᾷ οὐχὶ σπανίως παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐγκωμιασταῖς καὶ ῥήτορσι. Πρβ. Μιχαήλ R. F. 141,3. 159,25. A. Robert, Griechische Heldensage. Berlin 1923.

I, 546,5: «*ὁ μὲν Ἀγαμέμνων... Πατρόκλῳ δέ...*»: Περὶ τῆς μεταφορικῆς χρησιμοποίησεως τῶν ὀμηρικῶν τούτων ἡρώων ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ῥητόρων πρβ. A. Furtwängler, ἐν Roscher, Lex. d. griech. u. römisch. Mythol. I, 90. A. Robert, Griech. Heldensage. Berlin 1923, 1018, 1090έ., 1198, 1292έ.—Διὰ τὸν χαρακτηῖρα τοῦ Ἀγαμέμνονος ὄρα F. Finsler, Homer I (1914) 153έ.—Περὶ τοῦ Πατρόκλου πρβ. Weissäcker, ἐν Roscher, Lex. III, 1691-1712. Robert, μν. 3, 1027-1031.

I, 546,23: «*Ἀλλὰ τί μὴ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ μεταβαίνω τοῦ βασιλέως θανάμοια; τί μὴ καὶ ἐπὶ τὴν ἑτέραν βαδίζω πόλιν, ἣν ἐπὶ μέσης τῆς Πελοπίδος ἀνήγειρεν;... ἐγὼ δὲ ἀλλὰ τοὺς ἀπὸ τῶν πόλεων ἐπισκηπτόμενος διωκομένους ἀπὸ τῆς τοῦ Δορυλαίου πόλεως ἄρτι καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ Σοῦβλαίου πόλιν μεταχωρῶ, ὡς ἂν καὶ τοὺς ἐκεῖθεν ἐλαθέντας ἀπαριθμήσωμαι*»: Μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ὄχυροῦ τοῦ Δορυλαίου ὁ Μανουὴλ «*ἐπειδὴ τάφρον τε αὐτῇ περιήλασε καὶ Ῥωμαίων ὡς πλείστους ἐνταῦθα ἔκτισατο, φρουρὰν ἀποχωρῶσαν τῆδε καταλιπὼν ὀπίσω ἐχώρει, τοῖς ἀμφὶ τῷ Ῥυνδακῷ ἀλλισάμενος χωρίοις· ἐπ' ὀλίγον τε διαναπαύσας τὸ στράτευμα ἐκεῖθεν ἀπῆρε. κομιδῆ δὲ ὀλίγους αὐτῷ συνεπομένους ὄρων (τὰ γὰρ πλείω τῶν ταγματίων ἀπῆσαν οἴκοι, μηδὲν εἰς γινῶσιν ἦκον αὐτῷ, καίτοι ὥσπερ ἐλέγετο πολλὰ περὶ τοῦ μηδένα τέως τοῦ στρατοπέδου ἀποχωρεῖν παρεγγυησαμένῳ πρότερον), Μιχαὴλ μὲν τινα βάρβαρον γένος (ἀμέλει καὶ Ἰσὰχ ὄνομα αὐτῷ πρότερον ἦν) τῶν ἐπὶ ἐστίας δὲ αὐτῷ δινηρητουμένων τὰ πρῶτα, ἐφ' ᾧ τινες στρατιωτῶν τῶν ἐκ τῆς λειποταξίας ἐς τὸ σῶμα ζημιῶσαι ἔπεμψεν. ὁ δὲ ξὺν ὀλίγοις τὰς ἐπὶ Λάμπης διελθὼν πεδιάδας, φρούριόν τι περὶ πρώτας ποντοῦ Μαιάνδρου ἰδρυμένον ἐκβολὰς (Σοῦβλαιον ὄνομα αὐτῷ) χροῶν πεπτωκὸς ἀνεγείρει». Οὕτω πως διηγῆται ὁ χρονογράφος Ἰωάννης Κίνναμος (297,18-298,1έ.) τὴν εἰς Σοῦβλαιον*

ἀφιξιν τοῦ Μανουήλ καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ δευτέρου τούτου σπουδαίου ὄχυροῦ. Ὁ ἕτερος τῶν συγχρόνων χρονογράφων Νικήτας Χωνιάτης δὲν καταναλίσκεται εἰς λεπτομερείας, παρατηρῶν ἀπλῶς τὰ ἐξῆς (229,15): «ἐπεὶ δὲ ἀνεπόλισε τὸ Δορύλαιον καὶ τὰ εἰς φυλακὴν τούτου τελείως ἀπηκριβώσατο, ἐκ τῶν ἐκεῖσε μερῶν ἀπανίσταται, εἰς δὲ τὸ Σ ο ὄ β λ ε ο ν (;) ὡς εἶχε παραγενόμενος ἀγγειοῦ τε κἀκεῖνο καὶ φρουρᾶς μετέδωκε. καὶ τὰ λοιπά, ὡς ᾔετο, ἀρίστως διαπραξάμενος εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν ὑπέστρεψεν». Τοῦ ἡμετέρου Εὐθύμιου ἡ ἀφήγησις, παρὰ τὸν ἐγκωμιαστικὸν ταύτης χαρακτήρα, καὶ ἐπομένως τὰς ἐπιτροπομένας ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτήρος τοῦ λόγου ὑπερβολάς, εἶναι κατὰ τοῦτο σπουδαιότερα, ὅτι ἐκτενέστερον διαλαμβάνει περὶ τούτου καὶ πολλὰς λεπτομερείας παρέχει, διὰ τὰς δυσχερεῖας τὰς οὐ μικράς, ἅς καὶ αὐτόθι ὁ Μανουήλ συνήντησε κατὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἀνοικοδόμησιν τοῦ ὄχυροῦ, μάλιστα δὲ διὰ τὴν περιγραφὴν μεγάλης ὀπωσοῦν μάχης πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως μετὰ πολυαριθμῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, αἰφνιδιαστικῶς ἐπιτεθεισῶν. Ἴδου λοιπὸν τί σχετικῶς λέγει ὁ Εὐθύμιος (I, 547,4έ.): «πλὴν ἄλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς... πεποιθότως εἶχετο τῆς ὁδοῦ καὶ ἀπῆει καινουργήσων τὴν πόλιν, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν τὸν σκόλοπα τῶν Περσῶν. Πέρσαι δὲ τὰ κατ' αὐτοὺς συνιδόντες, ὡς τοσοῦτον στρατιώτην οὐ στέγουσιν, τὸ πῦρ εἰς συμμαχίαν λαμβάνουσι». Μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ περιαγάγῃ τὸν Μανουήλ καὶ τὸ στράτευμα αὐτοῦ εἰς δεινὴν θέσιν οἱ Τοῦρκοι, παραδίδουν καὶ τὰς κατοικίας αὐτῶν καὶ τοὺς καρποὺς καὶ τὸ ἄχυρον καὶ πάντα, ὅσα θὰ ὠφέλουν τὸν Μανουήλ καὶ θὰ ἐβοήθουν εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς ὄλεθρον. Καλυπτόμενοι δὲ ὀπισθεν τοῦ καπνοῦ προσεπάθουν ν' ἀποκρυβῶσιν, ἵνα μετὰ ταῦτα λάθρᾳ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Μανουήλ (I, 547, 12έ.). Καὶ ἄξια ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐθύμιου λεγόμενα, διότι ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ τότε ὁ καπνὸς ἐχρησιμοποιεῖτο οἷονεὶ ὡς προπέτασμα κατὰ τῶν ἀντιπάλων, ἢ δὲ καταστροφὴ τῶν τροφῶν καὶ τῶν οἰκιῶν διὰ τῆς πυρᾶς, ὡς ἔσχατον, ἀλλ' ἰσχυρότατον ἀμυντικὸν ὄπλον, δι' οὗ ἐπιστεύετο ὅτι ὁ ἀντίπαλος εἰς δεινὴν περιάγεται θέσιν, στερούμενος ἀνεφοδιασμοῦ καὶ τροφίμων. Ἐπι δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν δηλητηρίασιν τοῦ ὕδατος προέβησαν οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ κατὰ τὸ Μυριοκέφαλον μάχῃ τῇ 17 Σεβρίου τοῦ ἐπομένου 1176 ἔτους, ὡς ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἀφηγοῦμενος λέγει: «ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι παραφαινόμενοι δι' ἀκροβολισμῶν ἐπέκειντο, καὶ προἰπτεῦντες τὴν πόαν ἔκειρον τὴν ἐνόδιον, ὡς μὴ εἶεν τοῖς Ῥωμαίων ἵπποις χιλοί, καὶ τὰ ὕδατα ἡ χ ρ εῖ ο ν ν, ὡς μὴ καθαροῦ σῶφεν Ῥωμαῖοι ὕδατος. αὐτοὶ μέντοι Ῥωμαίων κοιλιακῶ συνισχόμενοι νοσήματι κακῶς ἔπασχον, καὶ ἦν νοσηλεία αὕτη ἐπιβοσκομένη μάλα τὸ στράτευμα» (Νικ. Χων. 231,14).—Ἄλλ' ὁ Μανουήλ οὐδαμῶς ἐπτοήθη ἐκ τῆς πρώτης ἀντιξοότητος. Ἄνευ οὐδεμιᾶς χρονοτριβῆς διατάσσει τὴν ἀνοικοδομὴν τῶν εἰς ἐρείπια κατακειμένων τειχῶν τῆς πόλεως καί, ἂν πιστεύ-

σωμεν τὸν Εὐθύμιον, ἐντὸς τετραημέρου (;) ἐπεράτωσε τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς ἐπιτρέψωμεν τῷ Εὐθυμίῳ νὰ ὀμιλήσῃ ῥητορικώτερον: «ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν πόλιν ἰδὼν, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς πάλαι πόλεως λείψανα, ἐπαινεῖ μὲν τὸν τόπον καὶ νομίζει πόλεως ἄξιον, ἀνεγείρει δὲ καὶ τὰ τείχη καὶ καινουργεῖ τὸν περίβολον [ἢ τελευταία φράσις ὑπαινίσσεται μᾶλλον ἐπανόρθωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν τειχῶν ἢ ἐκ θεμελίων ἀνοικοδομησιν] οὕτως ὀξέως, ὡς λόγῳ δοκεῖν ἄλλ' οὐκ ἔργῳ συντελεσθῆναι τὸ ἐργοτέχνημα... ὡς τοίνυν ὄραστα τὸν πολυτετὴ παράλυτον ἔκλεινον ἀνήγειρον, οὕτω δὴ καὶ ὁ ἔμὸς βασιλεὺς τὴν ἐκ μακροῦ παραλελυμένην ταυτηνὶ πόλιν ὑγιώσας ἀνώρθωσε· καὶ τὸν μὲν τεταρταῖον Δάζαρον ὁ Σωτὴρ ὀλίγον ἐπιχέας δάκρυον ἀνεζώωσεν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ βραχὺν κατασταλάξας ἰδρωῖτα τῆς πρὸ πολλοῦ τεθνηκυίας οἶον καὶ χαμαὶ κειμένης πόλεως ταυτησὶ τετραήμερόν πως ἑτεροατοῦργησε τὴν ἀνάστασιν» (I, 547, 22-32). Ἄλλ' ἢ πόλις ἐπὶ ὑψηλόφου κειμένη καὶ ὑδάτων στερουμένη πολλὰς ἀφορμὰς εἰς παράπονα καὶ γογγυσμούς παρείχετο, φαίνεται, τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις, δυσχερῶς τὰ ἐφόδια καὶ δὴ καὶ μάλιστα ὕδωρ προμηθευομένοις. Παρὰ ταῦτα ὁ τὸ βαθύγγωμον καὶ βαθύβουλον ἐκ περισσοῦ κατέχων βασιλεὺς, μὴ δειλιάσας μηδὲ ὀρθωθῆσας ποσῶς πρὸ τῶν δεινῶν στερήσεων καὶ λοιπῶν ἀντιξοοτήτων, διατάσσει παρευθὺς τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀνόρουξιν φρεάτων καὶ δεξαμενῶν καὶ οὕτω «ὑδατοῦρτον τὴν πόλιν ἀνέδειξεν» (I, 548, 6). Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὄχυροῦ καὶ τὴν ἀποτελέσειν πάντων τῶν ἀπαραιτήτων εἰς ἐφοδιασμόν καὶ ἐξοπλισμόν τῶν ἐντὸς αὐτῆς διαμενόντων (Εὐθ. I, 548, 7. Ἰωάνν. Κινν. 298, 18: «ἤδη γὰρ τὰ ἀμφὶ τῷ φρουρίῳ διαθέμενος εὖ ἐπὶ Βυζάντιον ἀνεκομίζετο»), ἀπεφάσισε τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπάνοδον καὶ διὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, αἴτινες, ὡς φαίνεται, ἦσαν ἐπὶ θύραις, μηδεμιᾶς ἄλλωστε ἐκστρατείας δυνατῆς οὕσης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χειμῶνος, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐτοιμάσῃ καλῶς τὴν μεγάλην αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν τοῦ ἔαρος τοῦ ἐπομένου 1176 ἔτους (Ἰωάνν. Κινν. 299, 12ξ. Νικ. Χων. 229, 20ξ.). Τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὁμως ἐπάνοδον αὐτοῦ ἀνέσχε πρὸς στιγμὴν αἰφνιδιαστικῆ τῶν Περσῶν ἔφοδος κατ' αὐτοῦ τοῦ ἄρτι ὀπλισθέντος ὄχυροῦ. Οἱ Πέρσαι ἐπίστευον ὅτι θὰ καταλάβωσιν ἐξαπίνης τὸν νῦν ἐν ἀσφαλείᾳ νομίζοντα ἑαυτὸν Μανουὴλ καὶ τὸν στρατὸν του καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ φαγητοῦ ἐπιτίθενται μεθ' ὀρμῆς ἀσυνήθους καὶ ταραχὴν προκαλοῦσι τῷ καθεύδοντι στρατῷ τοῦ Μανουήλ. Μετὰ περισσῆς χάριτος ὁ Εὐθύμιος περιγράφει τὴν ἀντεπίθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος: «ὡς γὰρ ἠγγέλη ταῦτα τῷ βασιλεῖ μου—τράπεζα δὲ ἦν ἄρτι τούτω παρατεθεῖσα καὶ Περσικὸν μῆλον ἐν τῇ χειρὶ—, ὄριπει τὰς ὀπώρας, τῆς τραπέζης ἀνίσταται, ἐπὶ τὰ ὄπλα τρέχει καὶ τὸν ἵππον ζητεῖ καὶ ὀπλίτης ἔφιππος ἀναδείκνυται» (I, 548, 16). Τὴν ἰδίαν σκηπὴν ὁ Νικήτας Χωνιάτης κακῶς ἀναφέρει ὡς ἐν Δορυλαίῳ γενομένην (Νικ. Χων. 228, 23-229, 15): «ὅτε δὲ πρὸς ἐστίασιν τραπομένου τοῦ βασιλέως μῆλόν τε Περσικὸν μα-

χαιρῶ ἀπελεπίζοντος ἐπιδρομὴ τις ἀπήγγελο Περσικὴ κατὰ τῶν τὰ βιώσιμα συλλεγόντων, καὶ δίψας τὴν ὀπώραν αὐτίκα καὶ τὸν ἀκινάκην περιζωσάμενος καὶ περιδὺς τὸν θώρακα καὶ τὸν ἵππον ἀναβάς ἐξώρμησε. καὶ οἱ βάρβαροι κατὰ φάλαγγας ἴστασθαι σχηματιζόμενοι μετ' οὐ πολλὸν τούτου ἐποφθέντος τὴν τάξιν ἔλουν, εἰτ' ἀποδιδράσκειν πλαττόμενοι τοὺς ἐπιόντας ἐπληττον πάλιν ὑποστρεφόμενοι καὶ τὸν τῆς τροπῆς καιρὸν εἰς τὸ βάλλειν τὸ ἐπικείμενον καὶ καταβάλλειν διατιθέμενοι. Ἴππος γὰρ συγὰ κεντιρίζεται παρὰ Πέρσαις· ὁ δὲ κόπτων θαμὰ τὸ δάπεδον ὄραδαίως φέρεται, καὶ ὁ Πέρσης τὸ βέλος ἔχων ἐν ταῖν χεροῖν ὀπίσω τοῦτο ἀφίησι, καὶ τὸν ὀρμῶντα φθάνειν φθάσας αὐτὸς ἀνήρηκε, καὶ τὸν ἤδη καταληγόμενον κατέλαβεν, ἀφρηῆς μεταμειφθεὶς ὁ διωκόμενος εἰς διώκοντα». Ὁ Εὐθύμιος μετὰ τινος ὑπερβολῆς ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν μάχην ταύτην δεινὸν ὄλεθρον προυξένησεν ὁ Μανουὴλ εἰς τὰς τάξεις τῶν Περσῶν, πλείστους ἀποκτείνας καὶ χιλιάδας ὄλας αἰχμαλωτίσας. Ἄλλ' ἀκριβεστερά παρατήρησις πείθει ὅτι αἱ μὲν τὸ σύνθηδες ῥητορικὸν ἐπίχρισμα ἐψιμυθιωμένοι ἐκφράσεις τοῦ Εὐθύμιου ὑπαινίσσονται οὐχ ἦττον ὅτι καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Μανουὴλ οὐχὶ μικρὰς ἔσχεν ἀπωλείας, ὅπερ καὶ ὁ Χωριάτης φαίνεται ἐκδεχόμενος. Ἄλλ' ἄς ἀρήσωμεν τὸν Εὐθύμιον νὰ περιγράψῃ τὰ τῆς νίκης ταύτης τοῦ Μανουὴλ: «*Τοῖνυ* καὶ ὡς εἶχες, ἀθρόον οὐτω τῆς σκηπῆς ἐκδραμῶν, ὀλίγους μάλιστα τοὺς παρεπομένους ἔχων, (ἐπεὶ καὶ μέτροι πάντως οἱ πρὸς τάχος τοσοῦτον φθάνοντες), ἐμπίπτεις τοῖς βαρβάροις ἀφνῆδιος καὶ σὺ μὲν διώκεις τούτους, οἱ δὲ τὰ νῶτα στρέφαντες φεύγουσι. καὶ ἐπειδὴ καιρὸς ἦν ἐσπέρας, πάλιν τὸ σκότος τοῖς υἱοῖς τοῦ σκότους προσβοηθεῖ. καὶ οἱ μὲν φεύγοντες, ἀφανίζονται· ῥύονται δὲ οἱ παρ' ἐκείνων θλιβόμενοι καὶ ἀπαθεῖς κακῶν περισφύζονται. ὦ ποσάκις τοῖς βαρβάροις ὡς σκηπτός κατεῤῥάγησ! ποσάκις ὡς ἀστραπαῖον σέλας ἐπέφανας τὴν μάχαιράν σου μεθύσαι τοῖς σφῶν γλιχόμενος αἵμασιν! ἄλλ' ἦσαν ἄρα πρὸς φυγὴν καὶ ἀστραπῆς ταχινώτεροι. ἄλλ' ἡμῖν μὲν οἱ ζωορηθέντες πολέμιοι λαμπρὰν ἐπιμαρτυρεῖν ἀρκοῦσι τὴν νίκην εἰς χιλιάδας μετρούμενοι· τί γὰρ δεῖ λέγειν καὶ τοὺς πεσόντας, οὓς ἄδου φάρυγξ κατέπιεν; εἰ δ' ἄρα καὶ παντάπασιν σῶα τὰ Περσῶν ἀπῆλθε στρατεύματα καὶ οὐδεις ἔμεινε παρ' ἡμῖν οὐ κελμενος, οὐ ζωορούμενος, ἀλλὰ τὴν τότε νίκην ἀνεκήρυττε μεῖζονα, ἐπεὶ καὶ πλείους <ἑώρα> πάντη φοβούμενους φεύγειν τοὺς ἀντιπάλους ἢ συμπλεκόμενους πρὸς ἦταν φέρεσθαι· κἄν γὰρ καὶ πίπτωσιν, ἀλλὰ καὶ φονεύουσι καὶ σχολῆ γ' ἂν τις ὄψεται μάχην μὴ ἐκατέρωθεν τὰ πτώματα φέρουσαν, σπάνιον τι χοῆμα παρὰ τοῖς μαχομένοις, ἀνεπιθόλωτον τροπαιον. ὁ δὲ φοβῶν αὐτίκα τοὺς πολεμίους καὶ τρέπων εἰς φυγὴν πρὸ τῆς συμπλοκῆς, οὗτος ἐμοὶ τῶ ὄντι γενναῖος, οὗτος ἀληθῆς ἀριστεὺς καὶ στέφανον ἄδακρον ἀναδεῖται καὶ πατηγυρίζει νίκας, ταῖς συμφοραῖς ἀνεπίμικτος» (I, 549, 3-23). Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς παρὰ τὸ Σούβλαιον μάχης. Ἐξ ὅλης δὲ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς ἐν βέβαιον συνάγεται συμπέρασμα, πόσον δηλ. δίκαιον εἶχομεν ἰσχυρι-

σθέντες ὅτι οἱ μετὰ χεῖρας λόγοι τοῦ Εὐθυμίου ἐλέχθησαν τῇ 6 Ἰανουαρίου 1176, εὐθὺς δηλ. μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἀνοικοδόμησιν τῶν δύο ὀχυρῶν, Δορυλαίου καὶ Σουβλαίου, ἀφοῦ ἀμφότεροι οἱ λόγοι περὶ τὰ συμβάντα ταῦτα ἀσχολοῦνται καὶ τὰς μικρὰς περὶ τὰ πεδία τῶν δύο τούτων πόλεων νίκας τοῦ Μανουὴλ περιγράφουσι καὶ ἐγκωμιάζουσιν.

Ὅλίγας μόνον λέξεις προστίθημι περὶ τοῦ Σουβλαίου. Ἐκτὸς τοῦ ὀνόματος τούτου ἡ πόλις ὀνομάζετο καὶ Σίβλια, ὕστερον δὲ προσέλαβε καὶ τὴν προσωνυμίαν «Χῶμα». Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τοῦ ὀνόματος εἶναι σὺνήθης φαινόμενον κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ταύτην περίοδον καὶ δὴ καὶ εἰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Πιθανῶς τὸ ὄνομα τοῦτο προσέλαβεν ἡ πόλις, ἐφ' ἧς ἔκειτο τὸ σπουδαῖον ὀχυρὸν, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θέματος «Χῶμα». Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ πολλάκις ποιεῖται μνείαν τῶν Χωματηνῶν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτῆς (ἔκδ. Bonn II, 325/7). Τὰ ἀμνυτικά δὲ σύνορα τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Σελτζούκων Τούρκων ἐξετείνοντο μετὰ τῶν θεμάτων Χώματος καὶ Καππαδοκίας. Πέραν τοῦ Σουβλαίου ἐξετείνοντο αἱ εὐφορώταται πεδιάδες τῆς Λάμπης. Κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα τὸ Σούβλαιον ἔφερεν ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα «Ἰουστινιανούπολις». Ἀνατολικῶς δὲ τῆς πόλεως ταύτης ὑπῆρχεν ἡ περιφημος τῶν Βυζαντινῶν «Κλεισοῦρα», ἡ ὑπὸ τοῦ ὀχυροῦ τοῦ Μυριοκεφάλου διοικουμένη, ἡ σήμερον Douz Bel καλουμένη. Ἀνατολικῶς δὲ καὶ ταύτης κεῖται ἡ ὑπὸ τοῦ Νικητᾶ Χωνιάτου μνημονευομένη «Τζυβριτζή», ἡ νῦν Turrije Boghaz καλουμένη. Ἡ παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον Κλεισοῦρα κατέστη περιώνυμος, διότι ἐνταῦθα τῇ 17 Σεβρίου 1176 ὁ πολυάριθμος τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ στρατὸς ὑπέστη ὑπὸ τοῦ Κιλίτζ-Ἀρσλάν αἰφνιδιασμὸν καὶ κατετροπώθη. Ἡ μεγάλη δ' αὕτη ἦτα τῶν Βυζαντινῶν ἐστοίχισεν ἀνεπανορθώτως τὴν ἀπώλειαν τοῦ γοήτρου ὀλοκλήρου τῆς βυζαντιακῆς αυτοκρατορίας καὶ συνέβαλεν εἰς τὴν μείωσιν, ἠθικὴν τε καὶ ὕλικήν, τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ἐπέπρωτο δὲ νὰ γίνῃ ἡ ἀπαρχὴ τῆς καταρρέουσας τοῦ Βυζαντίου. Πρβ. Ἀμάντου II, 341/3. Ostrogorsky σ. 277, Vasiliev II, 71/2.— Περὶ Σουβλαίου ἔγρα Ramsay, The hist. geogr. of Asia Minor σ. 79 καὶ 136. Pauly—Wissowa—Kroll, Realezyklopädie.

(Συνεχίζεται)